

Елино́р Остро́м: Еволюция на институтите за колективно действие при управление на ресурсите за общо ползване

Диана Съботинова,
Бургаски свободен университет

Като главен предмет на своите научни интереси Елино́р Остро́м определя термина „социални дилеми“. От способността да се справя с подобни дилеми в крайна сметка зависи съществуването и икономическият просперитет на всяко общество. Социални дилеми възникват тогава, когато в ситуации на взаимозависимост индивидите се сблъскват с избор, при който максимизацията на всеки от тях на неговия краткосрочен интерес води до резултати, които влошават положението на всички повече, отколкото ако биха следвали други възможни варианти на поведение. Социалните дилеми проникват във всички страни на живота в човешките общества: в обществените науки те фигурират под множество различни названия – „проблем на обществените блага“, „проблем на пътника без билет“, „трагедия на общата собственост“, „затворническа дилема“, „проблем на колективното действие“, „проблем на моралния риск“, „проблем на неблагоприятния избор“ и т.н.

Социалните дилеми предполагат, че индивидите вземат решения независимо един от друг, като при това решенията на всеки от тях неизменно се отразяват на всички останали. Взаимодействията от този тип имат, най-малко, два алтернативни изхода: *равновесен* (но не оптимален) и *оптимален* (но не равновесен). С други думи, възможен е поне един изход, при който печелят всички участници, но който те не

са в състояние да постигнат, ако действат изолирано, всеки на свой собствен риск. В подобни условия постигането на субоптимални резултати може да бъде избегнато само за сметка на колективни (съгласувани) действия. Когато това стане, участниците получават дивидент за кооперативното поведение, по-голям от този, който биха получили, ако останат в неефективно равновесие.

Възниква въпрос, с който в една или друга форма се сблъскват всички социални дисциплини, било то икономика, политология, социология или антропология: способни ли са рационалните индивиди, движени от своя собствен интерес, да предприемат колективни действия, позволяващи им да избегнат Парето-неефективно равновесие, приближавайки системата по-близо до оптимума? Отговорът, който следва от стандартния модел на рационалния избор, е добре известен: „... доброволната самоорганизация при предоставянето на обществени блага или управление на ресурси за общо ползване е практически невероятна“. В изследванията на Остро́м – полеви, експериментални, теоретични – тази ортодоксална гледна точка е поставена по сериозно съмнение.

Проблемът на ресурсите за общо ползване

Според Остро́м традиционното за икономическата теория разграничение между „частни“ и „обществени“ блага е недостатъчно при характеризирането на различните видове блага, тъй като то изхожда от следните две базови характеристики: 1) доколко е лесно или трудно да бъдат изключени другите индивиди от достъп до блага (свойството „неизключваемост“) и 2) доколко потреблението на блага е свързано с намаляване на физическият обем (свойството „конкурентност в потреблението“). Следователно, ако *частните* блага са изключваеми и конкурентни, то *обществените* са неизключваеми и неконкурентни. Но както забелязват Винсънт и Елино́р Остро́м, използването на два определящи признака само по себе си предполага разделянето не на два, а на четири вида блага (Таблица 1). Двата допълнителни вида блага са „*клубните блага*“ (неизключваеми, но лесно поддаващи се на изключване) и „*ресурсите за общо ползване*“ (изключваеми, но трудно поддаващи се на изключване).

Таблица 1

		Степен на изключваемост	
		Ниска	Висока
Изключване на достъпа	<i>Трудно постижимо</i>	Обществени блага Слънчева светлина Достъпно знание	Ресурси за общо ползване Иригационни системи Библиотеки
	<i>Лесно постижимо</i>	Клубни блага Детски градини Плувни басейни	Частни блага Кроасани Компютри

Източник: *Ostrom et al. (1994)*

Във фокуса на научните интереси на Елинор Остром попадат социалните дилеми, възникващи по повод на ресурсите за общо ползване - common-pool resources (CPR). На разработването на тази проблематика е посветена голямата част от нейните изследвания, за които получава Нобелова награда през 2009 г.¹ Пример на такива ресурси са горите, пасищата, водоемите, ловните полета, зоните за риболов, иригационните системи и др., които могат да бъдат използвани съвместно от различни групи население и от възпроизводството на които в продължение на векове пряко е зависело оцеляването на различни човешки общности.

Общото между обществените блага и ресурсите за общо ползване трудно постижимото изключване на достъпа. Оттук възниква проблемът с *недоинвестирането*: инвестициите в консервацията и подобряването на такива ресурси ще бъдат на по-ниско от оптималното равнище, тъй като изгодите от тях ще получават не само „инвеститорите“, но и тези, които имат достъп до ресурсите. *Общото между частните блага и ресурсите за общо ползване е високата степен на изключваемост на достъпа.* Оттук възниква и проблемът със *свръхизползването*: докато рибата се намира в езерото, тя е „обща“, но в момента, в който някой я улови, тя се превръща в „частна“. Едва ли е изненадващо тогава, че до появата на работата на Остром в политико-икономическите изследвания господства

представата, че съвместното използване на CPR задължително трябва да доведе до тяхното изтощение и изчезване.

По мнението на биолога Гарет Хардин, необоримата икономическа логика води до това, че ресурсите, достъпът до които е неограничен, са на границата на изчезването: „Разрушение – това е съдбата, към която обществата, поддържащи свободата на ползване на общите ресурси, са се устремили в процеса на преследването на максимизирането на собствената изгода на всеки.“² След публикацията на Хардин, за описването на подобни ситуации започва да се използва специален термин – „трагедията на общата собственост“ (tragedy of commons). От теоретична гледна точка „трагедията на общата собственост“ се обяснява с отсъствието на точно определени и надеждно защитени права на собственост. При това точното определяне на всички разходи, свързани с използването на CPR биха обременили само техните непосредствени собственици, у които би се проявила заинтересованост да избягнат свръхексплоатацията на принадлежащите им ресурси и да поддържат инвестициите в тях на нужното равнище. Оттук възниква и се утвърждава представата, че „трагедията на общата собственост“ може да бъде избегната само по два начина – чрез превръщане на CPR или в *държавна*, или в *частна собственост*.

Тези представи, първоначално

¹ Елинор Остром е първата и единствена засега жена, удостоена с Нобелова награда по икономика.

² Hardin, G. The Tragedy of the Commons. Science. 1968. Vol. 162. <http://eesc.columbia.edu/courses/v1003/lectures/population/Tragedy%20of%20the%20Commons.pdf>

формулирани в рамките на теоретичните социални дисциплини, бързо получават всеобщо разпространение и се използват от международните икономически организации при изработването на практически препоръки по отношение на CPR. Следвайки ги, правителствата на много развиващи се страни тръгват по пътя на агресивна национализация на природните ресурси, които традиционно са били използвани колективно от различни местни общности. Практическите резултати от национализацията на CPR, като правило, се оказват съвсем не такива, каквито се очаква. По наблюденията на Остром: „Много политически решения, изхождащи от убеждението, че рационалните индивиди безнадеждно са заключени в социалните дилеми, от които е невъзможно да излязат сами без стимули и санкции отвън, са претърпели пълен крах, утежнявайки тези проблеми, за смекчаването на които са били създадени.“³

Изследванията на Остром показват сериозните дефекти в логиката на ортодоксалния подход. **Първо, видовете блага е недопустимо да бъдат смесвани с формата на собственост**, тъй като не съществува никакво строго взаимно еднозначно съответствие между физическите характеристики на ресурсите и институционалните характеристики на режимите за ползване. Следователно, в зависимост от конкретните обстоятелства, най-предпочитаният правов режим за CPR може да бъде както частна, така и държавна, а също и колективна (комунална) собственост, както и режим на свободен достъп (фактически – отсъствие на собственост). **Второ, правният режим на комуналната собственост не трябва да се смесва с режима на свободния достъп.** Ако първият означава, че достъпът до ресурса е свободен само за членовете на определена конкретна група, при това при строго уговорени условия, то вторият означава, че достъпът действително е свободен за всички без изключение (класически примери за такива ресурси са световният океан и земната атмосфера). Вследствие, изводите, направени за режима със свободен достъп, е неправилно автоматично да се пренасят върху режима на

комуналната собственост. Но именно от такава фалшиво отъждествяване изхождат многобройните политически препоръки, които експертите на международните икономически организации налагат на развиващите се страни.

Емпиричните контрааргументи, представени в трудовете на Остром, доказват, че съществуват стотици разнообразни примери (case studies), посветени на описанието и изучаването на практики за управление на ресурси, които се използват общо. Тези изследвания са свързани с най-различни видове ресурси – земни, водни, горски; свързани са както с малки локални общности, състоящи се от няколко десетки души, така и за много по-големи общности, наброяващи десетки хиляди души; материалите са свързани както с развитите страни (САЩ, Канада, Испания, Япония, Швейцария), така и с развиващите се страни; засягат както институти, появили се наскоро, така и институти, просъществували много столетия (в някои случаи повече от хиляда години); провеждани са от представители на най-различни дисциплини – икономисти, политолози, социолози, антрополози, биолози. Остром първа се опитва да обобщи и систематизира този гигантски масив полеви наблюдения. Резултатите на този мета-анализ са представени в знаменитата ѝ книга **„Управление на ресурсите за общо ползване: еволюция на институти́те на колективното действие“**.⁴

Въпреки очакванията, разкриващата се пред нея картина има твърде малко общо с представите, които доминират в социалните дисциплини и се използват като ръководство за действия от правителствата едва ли не във всички страни на света. Остром се сблъсква с множество примери, при които ресурсите векове наред се използват съвместно от членовете на дадена общност без ни най-малки признаци на изтощение и деградация. Оказва се, че индивидите далеч не са така безпомощни при справянето с проблемите при използването на CPR, както предполага метафората за „трагедията на общата собственост“ (свободния достъп), а демонстрират поразителна

³ Ostrom, E. A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action // American Political Science Review. 1998. Vol. 92.

⁴ Ostrom, E. A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action // American Political Science Review. 1998. Vol. Ostrom, E. Governing the Commons: The Evolution of Institutions of Collective Action. Cambridge University Press. 1990. http://wtf.tw/ref/ostrom_1990.pdf

изобретателност при създаването на локални системи за управление на CPR. Това изобщо не се вписва в ортодоксалните представи за ресурси, които се използват общо.

Първо, и това е най-важното, въпреки стандартните теоретични предвиждания индивидите притежават поразително висока способност към самоорганизация и самоуправление; в повечето случаи локалните общности се оказват в състояние със собствени сили, без каквато и да е намеса отвън, успешно да се справят с проблема на колективното действие. Те са способни не само да постигнат съгласие при разработването и установяването на единни правила за достъп до общите ресурси, но и проявяват готовност активно да участват в мониторинга за спазването на тези правила и в налагането на санкции на нарушителите.

Второ, ефективността на правилата за съвместно използване на CPR, формулирани от самите ползватели, като правило се оказва достатъчно висока. Благодарение на тези правила на много локални общества се удава в течение на векове и дори хилядолетия успешно да се справят с опасността от свръхексплоатация на ресурсите, благодарение на чието съхраняване и устойчиво възпроизводство е зависело тяхното оцеляване. Освен това, опитите на правителствата на много страни (най-вече развиващи се) да заменят тези стари „архаични“ институти с по-съвременни системи за ползване на CPR, изградени по последната дума на инженерната и управленска мисъл, в повечето случаи водят до обратния резултат. Има маса свидетелства, показващи как след такава замяна ресурсите, които устойчиво са се възпроизвеждали в продължение на столетия, започват бързо да деградират и се оказват на границата на изчезването. С други думи, институтите за самоорганизация и самоуправление, които продължително време по пътя на експеримента, по метода на пробите и грешките, формирани от самите ползватели на ресурсите, показват много по-висока ефективност, отколкото държавното регулиране, което, по замисъла на правителствата и обслужващите ги експерти, се въвежда, за да предотврати „трагедията на общата собственост“. Често с разрушаването на институтите, изградени на принципа на самоорганизацията и самоуправлението, бива разрушена и самата ресурсна база.

Трето, институтите на самоорганизация и самоуправление, свързани с използването на CPR, се отличават с поразително многообразие. Не съществува универсален набор от правила, които да бъдат използвани винаги и навсякъде, за всички общества и за всички видове ресурси.

Четвърто, формираната от самите ползватели система на достъп до CPR обикновено отчита и най-дребните подробности на околната физико-биологична среда. За правителствените чиновници отчитането на тези локални особености на природната среда представлява непосилна задача. По този начин, важно преимущество на такива системи пред централизираното държавно регулиране е това, че при тяхното изграждане се използват локални, твърде често не поддаващи се на вербализация неяви знания, които могат да бъдат придобити единствено в процеса на натрупване на практически опит.

Пето, успешното решение на проблема на колективното действие не винаги се оказва възможно. В някои случаи опитите за решение със силите на самите ползватели на CPR търпят провал и тогава събитията започват да се развиват по сценария, описан с метафората „трагедия на общата собственост“.

Редица полеви изследвания, посветени на изучаването на алтернативни системи за управление на CPR, са осъществени непосредствено от Остром. Най-известното от тях е проведено в Непал. В него се прави опит да се оцени сравнителната ефективност на иригационните системи, създадени и поддържани от самите селяни, и иригационните системи, построени и регулирани от държавата. Получените резултати са обратни на очакванията. Става ясно, че системите от първия тип се намират като цяло в по-добро състояние, осигуряват на селяните по-големи количества вода и спомагат повече са висока производителност на селскостопанското производство, отколкото системите от втория тип. Освен това, традиционните системи, управлявани от самите селяни, се възприемат от тях като по-справедливи, отколкото системите, управлявани от държавни служители.

Как е възможно примитивните съоръжения от трупи, камъни и глина да са по-добри от най-новите съоръжения от желязо-бетон, проектирани от професионални инженерингови фирми и финансирани от

правителството или от международни донорски организации? Отговорът на Остром е еднозначен: *Причината е в различните стимули при финансирането, проектирането, строителството и работата на системите.* За разлика от правилата, наложени отгоре от държавата, правилата, разработени от самите селяни, са насочени към компенсирание на отрицателните стимули, с които им се налага да се сблъскват в тази специфична природна и културна среда, където протича тяхната дейност: „Тези правила могат да бъдат почти неразличими за външния наблюдател, особено когато са толкова добре усвоени от участниците, че даже не е нужно да бъдат споменавани.“⁵

Принципи на институциите за колективно действие⁶

Изследвайки много различни ситуации при управлението на ресурсите за общо ползване, Остром забелязва, че използваните специфични правила в утвърдените организации се различават значително в различните случаи. При наличието на това голямо разнообразие от специфични правила, устойчивостта на тези организации не би могла да се обясни с липсата или наличието на определени правила. Остром стига до извода, че част от обяснението за тяхната устойчивост се базира на факта, че правилата се различават. Те отчитат специфичните характеристики на свързаните с тях физически системи, културни виждания и икономически и политически връзки, съществуващи при установяването на правилата. Без различните правила, ползвателите не биха могли да се възползват от положителните характеристики на местните общи ресурси или да избегнат потенциални капани, които могат да се появят при някои от тях, но да не се случат при други.

Първи принцип: Ясно определени граници

Индивидите или домакинствата, които имат право да ползват части от общия ресурс, трябва да са ясно дефинирани, както трябва да

са дефинирани и границите на самия общ ресурс. Необходима е ясна дефиниция кой има право да се включва в действия по придобиване, както и в определяне на физическите граници на ресурсната система. Ако границите и/или индивидите, които могат да използват ресурса, не са определени, никой не знае кой го използва. Без определяне на границите на ресурса и затварянето му за „външни лица“, участниците са поставени пред риска ползите, които произвеждат, да бъдат „ограбени“ от други, които не са допринесли за това. Затова, за да имат минимален интерес при координирането на придобиването и подsigуряването на ресурса, някои от участниците трябва да могат да изключват други от правата на достъп и придобиване.

Втори принцип: Съответствие между правилата и местните условия

Правилата за собственост, ограничаващи времето, мястото, технологията и/или количеството на ресурса, да са свързани с местните условия и с правилата, свързани с изискванията за труд, материали и/или пари. Този принцип се състои от две части: първата набляга на това, че правилата, отнасящи се до разпределението на разходите и задълженията в „жизнеспособните“ общности, са пряко свързани с разпределението на ползите и правата; втората набляга на това, че правилата се създават в съответствие с местните условия. Освен ако броят на ползвателите е толкова малък, че начинът на ползване не пречи на различните ползватели, се създават поне някои правила, свързани с това колко, кога и как се прибират различните продукти от ползвателите на ресурса. Правилата, съответстващи на местните условия, допринасят за опазването на общите ресурси. Унифицираните правила, създадени на ниво държава или регион, много рядко вземат предвид спецификата на атрибутите на ресурсите, които са използвани при създаването на правилата за ползване на определеното място.

Трети принцип: Споразумения за колективен избор

Повечето засегнати от оперативните правила да могат да участват в тяхното разработване и адаптиране. Институтиите (системите), използващи този принцип, са в

⁵ Shivakoti, G., Ostrom, E. Improving Irrigation Governance and Management in Nepal. Oakland, CA: ICS Press, 2002.

⁶ Ostrom, E. Design Principles and Threats to Sustainable Organizations That Manage Commons, a paper for Workshop in Political Theory and Policy Analysis, Indiana University. 1999.

състояние да създадат по-добри правила, съответстващи на местните условия, тъй като индивидите, директно взаимодействащи помежду си и с физическия свят, могат да променят правилата във времето, за да отговорят по-добре на специфичните местни характеристики. Те трябва да са в състояние да създадат добри правила, като поддържат разходите по промяна на правилата сравнително ниски. Наличието на добри правила само по себе си не е от значение за ползвателите, които трябва да ги спазват. Първоначалното приемане на задължението за спазване на правилата е лесен „ангажимент“. В действителност трудностите настъпват след създаването на организацията, когато са налице силни изкушения.

Четвърти принцип: Мониторинг

Извършващите мониторинг на условията и поведението на участниците отговарят пред тях или самите те са участници. При дълготрайни институти мониторингът се поема основно от самите участници. Цената и ползата от мониторинга на определени правила не са независими от определения набор приети правила, нито пък са унифицирани за всички общи ресурси. Когато ползвателите създадат поне част от собствените си правила, те могат да се учат от опита си и да създават по-скоро приложими, а не неприложими правила. Това означава да се отделя внимание на цената за мониторинг и прилагане, както и ползите за тези, които извършват мониторинга и прилагането.

Пети принцип: Степенувани санкции

Участниците, нарушаващи оперативните правила, трябва да бъдат санкционирани (в зависимост от сериозността и съдържанието на нарушението) от други участници, от официалните представители, отчитащи се пред участниците, или/и от двете страни. Първоначалните санкции при тези системи са учудващо ниски. Въпреки че често се приема, че участниците в системата няма да отделят време и усилия за санкциониране на действията помежду си, налице са доказателства, че това се случва. Както показва опитът, успешните системи използват градираща скала за санкции, които зависят от сериозността на нарушението и контекста, в който то е допуснато. Реална

опасност представляват повтарящите се нарушения, които се наказват много по-сурово, като се стига дори до изключване от групата.

Шести принцип: Механизми за разрешаване на конфликти

Участниците и техните официални представители имат бърз достъп до достъпни (с ниска цена) места за решаване на конфликти между участниците, или между участниците и официалните представители. Въпреки че наличието на механизми за разрешаване на конфликти не гарантира, че ползвателите ще могат да поддържат траен института (системата), е трудно да си представим как която и да е комплексна система от правила може да се поддържа през времето без такива механизми. В някои от случаите тези механизми са понякога неформални и тези, които са избрани за лидери, са основните разрешаващи конфликти.

Седми принцип: Минимално признаване на правата за организиране

Правата на участниците да създават собствени институти не се оспорват от държавните власти. Ползвателите често създават собствени правила без да създават или притежават формални, правителствени юрисдикции. Ако външните правителствени организации приемат в минимална степен легитимността на тези правила, самите ползватели могат да ги прилагат самостоятелно. Но ако външните правителствени организации приемат, че само те могат да създават авторитетни правила, тогава е трудно за местните ползватели да поддържат общия ресурс, управляван от тези правила за продължително време.

Осми принцип: Различни нива на управление

Дейностите по придобиване, осигуряване, мониторинг, прилагане, разрешаване на конфликти и дейностите по управление, се организират на различни нива на управление. При по-големите системи е трудно да се изработят правила, които да отговорят на всички аспекти на осигуряването и използването им при система с едно ниво на управление. Например, правилата за разпределяне на водата към основните клонове на напоителната система, може да не са удачни за разпределяне

на водата към земеделските стопани, ползващи един канал. В „жизнеспособните“ системи за общо ползване на ресурсите има тенденция да се създават по-малки (гнездови организации). Не е необичайно например да се открие голяма напоителна система, управлявана от един стопанин, с пет нива на управление/организация, всяко от които със собствен набор от правила.

Следователно правилата, регулиращи достъпа до CPR, са ефективни в тези случаи, когато са разработени от самите ползватели; защитават се или от самите ползватели, или от отговорни пред тях служители чрез използването на градираща скала от санкции; ясно определят кой, кога и при какви условия има право да ползва ресурса; разграничават областта на колективните решения, приемана от цялата група, и областта на частните решения, приемани от всеки член самостоятелно; разпределят разходите пропорционално на ползите; предвиждат специални места за бързо разрешаване на споровете; изградени са върху признаване на групата от останалата част от обществото. При такъв институционален дизайн проблемът на колективните действия започва да се разрешава ефективно. Влиза в действие механизъмът на положителната обратна връзка: колкото повече се печели от сътрудничеството, толкова по-силни са стимулите за взаимен мониторинг; колкото по-действен е взаимният мониторинг, толкова повече се печели от сътрудничеството. С времето това води до налагане на нормите на колективно поведение до такава степен, че скъпоструващият външен контрол за спазване на установените правила се оказва ненужен.

В съвременното общество социалните дилеми, възникващи по повод ресурсите с общо ползване не изчезват, а се усложняват и мащабите им нарастват. Нима не е свързан с ефективното разрешение на проблема с CPR такъв сложен съвременен институт като публичната (акционерната) корпорация? Нима не принадлежи към категорията ресурси, които се ползват общо, Интернет? Нима много от най-наболелите и остри проблеми на съвременността – като например промяната в климата – не са свързани със съществуването на глобални CPR? Остром предупреждава: „Локалните, самоорганизиращи се институти, са най-важният актив в институционалния

портфейл на човечеството и те трябва да продължат да съществуват и през XXI-ви век. ... Често действия, извършвани от международните донори и НПО, националните правителства и благотворителните фондове в името на защитата на околната среда, непреднамерено разрушават този социален капитал – общите отношения, общите норми, общите знания и представи, които векове са служили на ползвателите на CPR като опора, помагачки им да поддържат производителността на капитала. Стремещт да се съхрани биоразнообразието не трябва да води до разрушаването на институционалното разнообразие. Тези институти в момента са в огромна опасност било то поради това, че централните правителства просто не ги забелязват, било то поради това, че са смятани за неефективни. ... Отсъствието на такива институти през XXI-ви век води до огромни икономически и социални проблеми. Институти на CPR в никакъв случай не са реликви от миналото. Колкото повече узнаваме за тях, толкова по-голяма е вероятността бъдещата по-ефективна политика да се изгражда при отчитане на силните страни на тези институционални форми, като се избягват политическите грешки от недалечното минало.“⁷

Какво говорят експерименталните данни?

Обръщайки се от полевите изследвания към лабораторните експерименти, въпросът, на който иска да получи отговор Остром, звучи така: До каква степен резултатите от полевите наблюдения се възпроизвеждат в контролируеми лабораторни условия?

Обобщавайки резултатите от експериментите, в които се моделират социални дилеми от различен вид, тя стига до заключението, че участниците, както и хората в реалните жизненни ситуации, при сблъскване с проблем на колективни действия, изобщо не са безпомощни. От теоретична гледна точка това изглежда като парадокс, който не се поддава на обяснение с термините на стандартния модел на рационалния избор. От теорията на

⁷ Ostrom E. Collective Action and the Evolution of Social Norms // Journal of Economic Perspectives. 2000. Vol. 14. № 3.

некооперативните игри следва добре известният извод, че при повтарящи се крайни игри приносът на всеки играч за финансиране на обществено благо трябва да бъде нулев, и то не само в последния рунд, но и във всички предишни. Следователно общественото благо няма да бъде предоставяно от никого, тъй като всички играчи биха предпочели алтернативния (Парето-оптимален) изход, при който те биха имали възможност да потребяват това благо в обем, различен от нула.

Обаче данните от експерименталните изследвания, систематизирани от Остром, говорят друго: 1) в лабораторни условия участниците отделят за „финансиране“ на общественото благо от 40 до 60% от предоставените им по условията на експеримента средства в еднократните игри, а също така в първия рунд на повтарящите се крайни игри; 2) след първия рунд величината на вложените в общественото благо средства започва да спада, но никога не става нулева – дори и в последния рунд средно едва 70% от участниците намаляват своя принос до нула; 3) тези, които са убедени в готовността на другите участници да сътрудничат при решението на проблема на колективното действие, сами демонстрират по-висока склонност към кооперативно поведение; 4) натрупването на опит в играта води не до намаление, а до повишение на равнището на кооперативност: при преход от игра с малък брой към игра с голям брой рундове, темпът, с който намалява обема на вложените в общественото благо средства, намалява, а не нараства; 5) възможността за общуване лице в лице след всеки рунд с осъждане на получените резултати осигурява по-високо равнище на кооперативност, като при това времето за общуване се използва от участниците не за манипулиране на очакванията на другите играчи, а за изработване на съвместна стратегия, получаване на взаимни обещания и рязко словесно осъждане на тази, по чиято вина се стига до лоши резултати (интересно е, че при комуникация чрез компютър, а не лице в лице, този ефект значително отслабва); 6) когато условията на експеримента допускат такава възможност, участниците отделят част от своите средства за наказание на тези играчи, които не изпълняват своите обещания и чийто дял във „финансирането“ на общественото благо е по-

нисък от необходимото равнище; при това тези, които в началото демонстрират най-ниска степен на доверие към другите участници, след появата на възможност да накажат „провинилите се“, отделят най-голяма част от своите средства за налагането на санкции и по този начин се превръщат в най-активните поддръжници на кооперативността; 7) готовността да допринесаш за общественото благо силно зависи от контекста, т. е. от начина на структуриране на играта.

Всички тези факти не се вписват в стандартния модел на рационалния избор, доколкото „рационалните материалисти“ по принцип не трябва да финансират обществените блага; тяхното поведение не трябва да зависи от доверието или недоверието към другите играчи; ако по една или друга причина те стигат до разбирането на равновесната стратегия постепенно, по силата на натрупания опит, то колкото повече рундове има играта, толкова повече би трябвало да е времето, през което те биха прилагали именно тази стратегия; личното общуване в хода на играта, а така също и осъждащите изказвания от страна на другите играчи никак не би трябвало да се отразяват на тяхното поведение; те не би следвало да вземат участие във „финансирането“ на санкции по отношение на нарушителите; и накрая, тяхната стратегия не трябва да се променя в зависимост от особеностите на структуриране на игровата ситуация, степента на конкуренция между участниците, характера на комуникацията или типа санкции. За разлика от това резултатите от лабораторните експерименти се съгласуват добре с резултатите от полевите наблюдения, помагайки ни да разберем защо в реалните жизнени ситуации хората все пак се удава да избягат от капаните, които ги дебнат при вземането на колективни решения.

Резултатите от експериментите на Остром нееднократно са възпроизвеждани в следващи изследвания и могат да се разглеждат като имащи надеждно емпирично потвърждение. За главна иновация при тези експерименти може да се смята това, че при тях в лабораторни условия успяват да бъдат възпроизведени на практика някои от важните фактори на реалната институционална среда, като директната комуникация, социалните норми или доброволното участие в налагането на санкции. Обръщането към тях, както свидетелстват

експерименталните данни, дава възможност за формирането на доверие (trust) – най-важното средство за преодоляване на социалните дилеми. В контекста на социалните дилеми доверието може да бъде определено като готовност на индивида първи да предприеме кооперативни действия, като очаква ответни кооперативни действия от страна на останалите. Когато това очакване се оправдае, влиза в сила механизъм на положителна обратна връзка: доверието стимулира кооперирането, кооперирането стимулира доверието. Така високото равнище на доверие помага за поддържането на устойчиви взаимноизгодни отношения, осигурява получаването на кооперативен дивидент.

Заклучение

До появата на работата на Остром в социалните науки господства гледната точка, според която проблемите на колективното действие нямат ефективно решение – поне в тези случаи, когато хората са оставени сами на себе си. Ако има изход, то това е единствено за сметка на намесата на държавата. Остром отхвърля призивите на този ортодоксален подход, утвърдил се не само в академичната наука, но и в политиката. Нейните трудове разкриват огромен пласт от социалната реалност, който преди е оставал скрит от очите на изследователите. Те водят до истински обрат в представата на социалните дисциплини за възможностите за регулиране на ресурсите за общо ползване, и по-точно – в представите за способностите на „обикновените“ хора към самоорганизация и самоуправление.

Обобщавайки гигантски масиви от полеви данни, Остром демонстрира, че в много случаи обикновени хора, не притежаващи никаква специална подготовка, често и неграмотни, много по-добре успяват да се справят с различни социални дилеми от експертите или политиките. Оказва се, че много общества използват CPR от векове, без да ги разрушават, като поддържат достатъчно високо равнище на тяхната производителност. Под натиска на тези неопровержими емпирични данни в социалните науки се случва истинска промяна на парадигмата. Остром е един от малкото изследователи, които предупреждават за неефективността на програмите за

икономическа помощ за развиващите се страни, изградени на принципа „отгоре надолу“ (top-to-down), настояващи за необходимостта от алтернативен подход, изграден на принципа „отдолу нагоре“ (down-to-top). Нейният анализ помага да се разбере причината, поради която политиката по отношение на ресурсите за общо ползване, която правителствата на развиващите се страни провеждат с подкрепата на Световната банка и други международни институции, в крайна сметка се води до провал. В много от случаите стремежът към запазване на биоразнообразието има фатални последици от гледна точка на запазването на институционалното разнообразие. Заменяйки с централизирано управление институтите на самоорганизация и самоуправление, правителствата на развиващите се страни, всъщност, унищожават социалния капитал, върху който е изградена дейността на много местни общества. Но ерозията на социалния капитал води и до деградация на самите природни ресурси. На принципа на унифициране на институционалното пространство, от който явно или неявно изхождат програмите за помощ за развиващите се страни, Остром противопоставя принципа на запазване на институционалното многообразие.

Използвана литература:

Преглед на системите за управление на пасищата за общо ползване в Европа. Доклад на Гражданско обединение „Устойчиво ползване на пасища, мери и ливади“. 2012. <http://see.efnecp.org/download/bulgaria4.pdf>

Hardin, G. The Tragedy of the Commons. Science. 1968. Vol. 162. <http://eesc.columbia.edu/courses/v1003/lectures/population/Tragedy%20of%20the%20Commons.pdf>

Ostrom. E. Governing the Commons: The Evolution of Institutions of Collective Action. Cambridge University Press. 1990. http://wtf.tw/ref/ostrom_1990.pdf

Ostrom, E. A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action // American Political Science Review. 1998. Vol. 92.

Ostrom, E. Design Principles and Threats to Sustainable Organizations That Manage Commons, a paper for Workshop in Political Theory and Policy Analysis, Indiana University. 1999.

Ostrom E. Collective Action and the Evolution of Social Norms // Journal of Economic Perspectives. 2000. Vol. 14. № 3.

Shivakoti, G., Ostrom, E. Improving Irrigation Governance and Management in Nepal. Oakland, CA: ICS Press, 2002.